

Звичайно, підручник має і певні недоліки. Наприклад, вже традиційно для вітчизняних підручників з адміністративного права відсутній аналіз принципів цього права, без чого в наш час неможливо належним чином висвітлити його сутність і призначення, соціальну цінність. З незрозумілих причин автори обійшли увагою джерела адміністративного права, без яких будь-яке право важко уявити, адміністративну юстицію, проблеми становлення якої в наш час стали предметом багатьох наукових досліджень, прокурорського нагляду, який залишається одним із найважливіших способів забезпечення законності у державному управлінні. Недостатньо уваги приділено і проблемам формування нових підходів до розуміння адміністративного процесу, точніше, адміністративно-процесуального права, адміністративних процедур, інституту управлінських (адміністративних) послуг тощо. В Особливій частині, як уявляється, доцільно було б виділити також розділ, присвячений міжгалузевому управлінню.

Разом з тим наведені недоліки не позначаються на загальному позитивному враженні від рецензованої праці. Підручник «Адміністративне право України», підготовлений колективом авторів за загальною редакцією С.В. Ківалова, охоплює найважливіші питання адміністративного права, його виконано високопрофесійно, доступно, системно, він повністю відповідає вимогам, що ставляться до підручників для вищої школи. Книга вже широко використовується в навчальному процесі у вищих юридичних навчальних закладах, корисною вона буде також науковцям і юристам-практикам.

Комзюк А.Т., доктор юридичних наук, професор

ПОЛЕМІКА

ЩОДО ВІДГУКУ Б.ЧМІЛЯ І О.ГВОЗДІКА

За своїм змістом відгук Б.Чміля і О.Гвоздіка не має ніякого стосунку до опублікованої рецензії (див.: Л.Петрова. Якій філософії права навчають у вузі //Право України. – 2003. – №8.–К. – С.145–149). Окрім того, якщо вже й відгукуватися, то потрібно було б орієнтуватися не на скорочений, а на повний текст рецензії (див.: Л.В. Петрова. Якій філософії права навчають у вищих закладах освіти //Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 21. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького ПАН України.2003. – С.9–16).

У підготовленій мною статті-рецензії виразно виокремлено п'ять частин: 1. Предмет філософії права. 2. Діалектичний і історичний матеріалізм. 3. Фальсифікація вчень. 4. Відсутність концепції. 5. Висновки.

Чи залучилися Б.Чміль і О.Гвоздік до конкретного або предметного обговорення змісту цих частин? Ні. Обґрунтуємо нашу думку.

1. Предмет філософії права. Як не дивно, але у своєму відгуку В.Чміль і О.Гвоздік уникли обговорення предмета філософії права. Власне, полеміки з авторкою рецензії не відбулося. Своє бачення цього предмета вони звели до наступних міркувань: «...При цьому з'ясовується значення впливу різних філософсько-правових традицій на розвиток вітчизняної філософсько-правової думки з урахуванням специфіки відповідної рефлексії носіїв національного менталітету. Вважаємо, що завдяки цьому у читача (студента)

повинно скластися доволі цілісне уявлення про складний процес розвитку сфери філософсько-правового знання як особливого соціально-історичного феномена» /с.174/ !?/. Питання, у чому ж полягає ця «особливість», залишилося без відповіді. Тоді, як у статті-рецензії специфіка предмета філософії права розкривається шляхом розгляду таких питань, як «софійне» мислення, сучасна гештальт-теорія, інтроспективний аналіз, «цілісна», структурна, детермінаційна психологія, телеологія, ідея права як гештальт-ідея.

І ось такий предметний розгляд у статті-рецензії суто теоретичних проблем К.Чміль і О.Гвоздік оцінюють як: «...певну упередженість та «критичну» затятість у ставленні рецензентки до якості змісту навчального посібника... З нашого погляду, суб'єктивні оцінки Л.Петрової щодо доробку авторського колективу посібника не мають нічого спільного з конструктивною критикою та взагалі позбавлені вагомих підстав» /с.1 73 !?/.

Отже, замість того, щоб предметно обговорити співвідношення філософії права і сучасної гештальттеорії, як це й робить авторка рецензії, Е.Чміль і О.Гвоздік вдалися до висловлювань типу: «певна упередженість», «критична затятість», «суб'єктивні оцінки Л.В. Петрової», «конструктивна критика» і тільки.

2. Діалектичний і історичний матеріалізм. У статті-рецензії стверджується, що хоча автори посібника і є професійними викладачами-філософами, однак, у кінцевому підсумку, специфіку філософського знання вони пояснюють за допомогою таких термінів радянської філософії, як об'єктивізм (матеріалізм) і суб'єктивізм (ідеалізм)».

Б.Чміль і О.Гвоздік не знайшли, що відповісти на це принципове ствердження і промовчали.

Далі у статті-рецензії обстоюється думка, що навчальний посібник не позбавлений європейської філософської термінології, однак живається вона в суто діалектико- та історико-матеріалістичному значенні. Свою думку авторка статті-рецензії обґрунтовує, посилаючись на положення західної онтології, антропології, феноменології, аксіології, герменевтики.

Й тут Б.Чміль і О.Гвоздік не знайшли що відповісти, окрім, цитуємо: «Удаваними є звинувачення Л.Петрової щодо використання філософської термінології авторами посібника «в суто діалектико- і історико-матеріалістичному значенні» /с.173/. Полеміки знову не відбулося. Аргументи Б.Чміля і О.Гвоздіка звелися до висловлювань «удавано» і «безпідставно» і тільки.

3. Фальсифікація вчень. У статті-рецензії стверджується, на тій підставі, що посібник готували діалектичні та історичні матеріалісти, філософсько-правові вчення не просто неадекватно інтерпретовані ними, вони сфальсифіковані. Свою думку авторка статті-рецензії обґрунтовує шляхом розгляду класичного вчення про емпіричний і інтелігібельний характер людини, шляхом розмежування каузальності природи і цілепокладання як суто специфічного способу людського існування, шляхом розгляду модусів людської буттєвості, виокремлюючи при цьому смислову цілісність речей як «новий» модус буття, шляхом розгляду юрисдикції від природи, тобто приватного законодавства та різноджерельного права.

Якщо враховувати специфіку філософського підходу до права, стає очевидним, що нічого подібного щодо осмислення права під кутом зору 1) каузальності і цілепокладання; 2) модусів людської буттєвості; 3) мислимої цілісності права; 4) діалектичних ступенів його пізнання; 5) осмислення істини, смислу й цінності права як властивостей цілого, – нічого цього у посібнику немає. Цей й дає нам змогу стверджувати, що філософсько-правові вчення не просто неадекватно інтерпретовані, вони сфальсифіковані. А що ж Б.Чміль і О. Гвоздік? Якщо висловитися їхньою термінологією, вони «затято» не помічають наведених авторкою аргументів. Знову-таки, замість того, щоб предметно обговорити, сфальсифіковані чи ні у посібнику філософсько-правові вчення, вони лише обачно запитали: «Чи не помиляється сама Л.Петрова, стверджуючи, що філософсько-правові вчення авторами посібника «не просто неадекватно інтерпретовані, а й сфальсифіковані?» /с.173/.

4. Відсутність концепції. Весь зміст посібника пронизують явні протиріччя, що засвідчує про відсутність єдиної продуманої його концепції, яка б підпорядкувала виклад навчального матеріалу одній провідній ідеї і зумовила єдність його змісту. При цьому, авторка статті-рецензії наводить приклади найбільш принципових розбіжностей у міркуваннях авторів, посилаючись на конкретні сторінки навчального посібника.

А що ж Б.Чміль і О.Гвоздік? Вони не знайшли що відповісти й на це принципове ствердження і промовчали. Полеміки, вже вкотре, не відбулося.

5. Висновки. 5.1. Авторам посібника не вдалося виразно зафіксувати взаємозв'язок між методологією права, доктриною права і галузевою юриспруденцією, а відтак, і практикою права. А саме, якщо юрист зорієнтований на методологію позитивізму, чи то діалектичний і історичний матеріалізм, то ця методологія вочевидь зумовлює й доктрину юридичного позитивізму. Якщо ж юрист виховується на метафізичній або трансцендентальній філософії (а такі напрями західної й світової філософії, як філософська антропологія, онтологія, феноменологія, екзистенціалізм, герменевтика є сучасним виявом метафізики), то ця методологія безпосередньо зумовлює доктрину природного або надпозитивного чи надзаконного права, найглибшою сутністю якого є його різноджерельність. Принципами доктрини права охоплюється вся галузева юриспруденція. Тож очевидно, що вплив методології права на галузеву юриспруденцію, а відтак, і практику права, не прямий, а опосередкований через доктрину права.

Йдеться про те, що знання про право різні, залежно від методів і методології його дослідження. Так, для юриста-позитивіста (коли у право пізнанні застосовується методологія або філософія позитивізму), право – це норми, встановлені чи санкціоновані державою. Для західного ж юриста-онтолога, феноменолога, герменевтика чи екзистенційного юриста (коли у право пізнанні застосовується трансцендентальна філософія або філософія гештальта), природа права різноджерельна.

Це і є обґрунтуванням, навіщо юристам потрібна філософія права і як її значення у їх повсякденній професійній діяльності.

У посібнику ж не йдеться про те, яку з сучасних доктрин права обстоюють автори і у який методологічний спосіб її обґрунтовують. Звідси випливає, що у посібнику не розкривається сучасний взаємозв'язок між методологією права, доктриною права і галузевою юриспруденцією, а відтак, і практичною права. Внаслідок цього, залишилося абсолютно не з'ясованим значення філософії права для повсякденної професійної діяльності юристів.

Б.Чміль і О.Гвоздік ухилилися від предметного обговорення принципового питання про співвідношення методології права, доктрини права і галузевої юриспруденції, а відтак, і практики права. Вони вдалися до загальних міркувань і тільки. На їх думку, курс філософії права «допоможе майбутньому юристу сформуванню ґрунтовний філософсько-правовий світогляд, так необхідний, для вирішення практичних завдань творення правової держави в Україні» /с.174/. Щоправда, Б.Чміль і О.Гвоздік змушені були погодитися з нами, що у посібнику залишилося абсолютно не з'ясованим значення філософії права для повсякденної професійної діяльності і юристів. Цитуємо: «...студенти **самі** в змозі усвідомити сенс філософії права, зрозуміти, яку роль вона відіграє в життєдіяльності суспільства і особи»/с.174//?/.

5.2. Прикметною у посібнику є відверта відстороненість авторів від вирішення таких нагальних проблем, як оновча переорієнтація у наших звичних способах думати й говорити про державу і право, зміна способу розуміння і вивчення національної юриспруденції і у такий спосіб досягнення постулату теорії права, формування якісно нової генерації правників-гуманітаріїв, коли головним у змісті юридичної освіти є не суто прагматична, вузькоспеціальна підготовка майбутніх юристів-фахівців, а орієнтація на знання, які сягають до витоків праворозуміння, його первинної сутності. Усе ж подальше розростання права має розумітися з цього первісного.

І цей принципового характеру висновок К.Чміль і О.Гвоздік обійшли мовчанкою.

5.3. Авторі посібника не «вчуваються» у предмет дослідження, не співпереживають йому. Заформалізованість посібника і байдужість його авторів до тексту неминуче обернеться байдужістю до філософії права й тих, хто буде навчатися за цим посібником.

Чому ще й сьогодні можлива така позитивно-сцієнтистська навчальна література? Тому, що автори знехтували онтологічною революцією у науці, яка сталася в Європі у минулому столітті. Згідно з новою онтологією, наукове пізнання, окрім суто логіко-гносеологічного дискурсу, охоплює ще й волю і чуття людини (її переконання, оцінювання, страждання). Феноменологи довели, що емоційне в душі; любов, ненависть, перевага, боління також володіє первісно-ап'юріорним змістом, який воно не запозичує у мислення і який зумовлюється етикою цілком незалежно від логіки. Завдяки переживанню і внутрішнім чуттям (схвалення, задоволення, незадоволення, відроза, відмова, бажання, чекання, побоювання, надія) ідеї здобувають емоційного забарвлення і перетворюються на переконання й мотиви.

Б.Чміль і О.Гвоздік уникнули предметного обговорення й цих принципів положень.

5.4.1 Посібник демонструє неповагу до філософської і правової класики і, що надзвичайно особливо, нерозуміння суті класичного. Класика (лат. *classicus* – взірцевий, першокласний) – взірцеві, видатні, загально визнані твори літератури, науки і мистецтва, які мають **неминучу** цінність для національної й світової культури.

Автори стверджують, що класична традиція праворозуміння знайшла своє завершення у творчості Гегеля. Однак, коло проблем, які опрацювали Платон, Аристотель, Кант, Гегель, спосіб, у який вони вирішували і ці проблеми, і нині є неминущим здобутком і взірцем для західної і світової філософії права. «Минуле тлумачить нас, сьогоднішніх» – у такий спосіб можна виразити суть класичного.

Автори ж свідомо розмежують класичні концепції природного права як «односторонні» і «обмежені» і неklasичні (сучасні), як удосконалені, і у такий спосіб неабияк дезорієнтують тих, хто навчається. У останніх може виникнути враження, що, оскільки вчення Античності, Середньовіччя, епохи Просвіти є минулими, «односторонніми» і «обмеженими», то й вивчення їх не має ніякого значення для їхньої нинішньої професійної діяльності. Це зробить їх байдужими до вивчення історії філософії права.

Зі сказаного випливає, що необхідно враховувати «практицизм» менталітету студентів-юристів, який до того ж всіяко підтримується галузевими юридичними дисциплінами, і знаходити шляхи його переборення. Усвідомлення ролі класики і є найбільш ефективним з цих шляхів.

На думку Б.Чміля і О.Гвоздіка, вони спростовують щойно наведені міркування, коли зазначають: «...дивним виглядає твердження рецензентки щодо неповаги авторів посібника до філософської і правової класики, дезорієнтуванні студентів шляхом свідомого розмежування класичних та неklasичних концепцій природного права» /с.173/. Оце й вся аргументація К.Чміля і О.Гвоздіка. До цього слід додати й те, що вони, як виявляється, вдаються ще й до недозволених прийомів ведення дискусії, а саме до перекичування думок опонента. Ми акцентували увагу не на «свідомому розмежуванні класичних та неklasичних концепцій природного права», а на тому, що «автори посібника розмежують класичні концепції природного права як «односторонні» і «обмежені» і неklasичні (сучасні), як удосконалені, і у такий спосіб неабияк дезорієнтують тих, хто навчається». Всебічна аргументація нашої позиції у тексті самої статті-рецензії.

5.5. Як наслідок неповаги до класики, у посібнику не йдеться про філософський розгляд правових речей у їх цілісності й доконечності з усіма наслідками, що випливають з такого розгляду, для праворозуміння, правоутворення і правореалізації, а відтак, і називати цей посібник філософським, сумнівно. У ньому немає філософії у її власному, не спотвореному матеріалізмом, розумінні.

К.Чміль і О.Гвоздік промовчали й тут.

5.6. Нарешті, оцінюючи філософсько-правову думку ХХ ст., автори посібника стверджують, що «в ній немає одного генерального напрямку, а існує плюралізм поглядів і тенденцій». Така позиція, знову-таки, здатна вкрай дезорієнтувати й остаточно заплутати тих, хто навчається. «Методо-

логічний і гносеологічний плюралізм не виключає монізму в остаточному синтезі» /В.Кістяківський/. Що це за монізм? У посібнику нема відповіді на це запитання, тоді як цілком очевидно такий монізм слід вбачати в трансцендентальній синтетичній філософії чи то філософії гештальта.

Чим зумовлені такі очевидні недоліки посібника? На думку авторки статті-рецензії, тим що його готували діалектичні та історичні матеріалісти, чи то філософські позитивісти. «Положення ж і висновки позитивізму за своєю вузькістю і мілкістю, здатні задовольнити такі ж вузькі й мілкі уми й серця» /В.Соловійов/.

К.Чміль і О.Гвоздік не знайшли що відповісти й на ці міркування.

Є у відгуку Б.Чміля і О.Гвоздіка думка, що привертає особливу увагу. Те, що посібник структуровано за правовою онтологією, правовою антропологією, правовою аксіологією, вони оцінюють як «практично новий підхід до структури і змісту курсу філософії права» /с.174/. Однак, насправді, таку структуру курсу автори посібника скопіювали зі статті «Щодо предмета і структури; курсу з філософії права» /див.: В.Чефранов, Л.Петрова. Щодо предмета і структури курсу з філософії права //Вісник Академії правових наук України, 1997, №2/9/. С.60–67. А ще до цієї статті, Радомир Лукич структурував філософію права за правовою онтологією, правовою гносеологією, правовою аксіологією і правовою логікою /див. Радомир Лукич. Методологія права. – М. «Прогресс», 1981. То що, К.Чміль і О.Гвоздік показують необізнаність з філософсько-правовою літературою?

К.Чміль і О.Гвоздік запевняють, що «посібник уже викликав різнобарвний, але переважно схвальний відгук наукової громадськості країни» /с.174/. Нам не відомо про існування такого схвального відгуку. Однак, якщо він і існує, то, напевно, що його готували не інакше як діалектичні та історичні матеріалісти, чи то філософські позитивісти.

Підсумуємо сказане. На початку нашої статті ми поставили за мету довести, що Б.Чміль і О.Гвоздік ухилилися від конкретного або предметного обговорення змісту статті-рецензії, а відтак, жодне з висунутих і обґрунтованих у ній положень, не спростовано. Стиль Б.Чміля і О.Гвоздіка – це суто загальні міркування або мовчанка, і перекручування думок опонента. До похибок їхнього стилю слід ще додати й вживання ними не наукової, а якоїсь «збоченої» термінології. Так, у відповідь на наведені і обґрунтовані нами цілком конкретні недоліки навчального посібника вони нотують: «А чи дійсно автори рецензованого посібника схильні до тих ідеологічних та методичних збочень, які їм закидаються Л.Петровою?» /с.173/. Дивні способи вести дискусію.

Л. Петрова, доктор юридичних наук, професор